

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті визначено основні ознаки інтерактивних технологій навчання та аргументовано переваги їх застосування у вищому навчальному закладі. Виявлено специфіку і особливості використання інтерактивних методів навчання у процесі професійної підготовки студентів, подано різні наукові підходи до їх класифікації. Узагальнено фактори реалізації інтерактивних методів навчання в умовах вищого закладу освіти. Здійснено характеристику окремих методів інтерактивного навчання, розкрито значення та можливості їх використання у навчальному процесі вищої школи задля формування особистісних і професійних якостей майбутніх фахівців, підготовки їх до самостійної творчої діяльності в умовах сьогодення.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, класифікація, професійна підготовка, вищий навчальний заклад, навчальний процес.

В статье определены основные признаки интерактивных технологий обучения и аргументированы преимущества их применения в высшем учебном заведении. Выявлена специфика и особенности использования интерактивных методов обучения в процессе профессиональной подготовки студентов, представлены различные научные подходы к их классификации. Обобщено факторы реализации интерактивных методов обучения в условиях высшего учебного заведения. Осуществлено характеристику отдельных методов интерактивного обучения, раскрыто значение и возможности их использования в учебном процессе высшей школы для формирования личностных и профессиональных качеств будущих специалистов, подготовки их к самостоятельной творческой деятельности в современных условиях.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, классификация, профессиональная подготовка, высшее учебное заведение, учебный процесс.

The article defines the main features of interactive learning technologies and argues the benefits of their use in higher educational institution. It is presented specificity and features of using interactive teaching methods in the training of students and given various scientific approaches to their classification. The article overviews factors of implementing interactive teaching methods in terms of higher educational institution. It is done characteristics of some interactive teaching methods, opened the importance and possibility of their use in the educational process of higher school to form personal and professional qualities of future specialists, preparing them for independent creative activity in present conditions.

Key words: interactive teaching methods, classification, training, higher educational institution, the learning process.

Мета: визначити сутність та особливості використання інтерактивних методів навчання у процесі фахової підготовки майбутніх спеціалістів в умовах вищих навчальних закладів України.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Швидка зміна умов життя змушує шукати нові підходи до підготовки висококваліфікованих кадрів, здатних ефективно працювати у XXI столітті. Освіта є єдиною сферою, яка, сама себе повністю відтворюючи, впливає на всі інші сфери, визначаючи тенденції та перспективи розвитку країни. Саме вища освіта працює на майбутнє, динамічно реагує на зміни у зовнішньому середовищі, адаптуючись до нових потреб суспільства і водночас активно впливає на його стан, визначаючи власне і самі потреби [2]. Звідси між вищою освітою і життям має бути сформована певна інформаційна система, яка забезпечуватиме трансляцію потреб виробництва в систему освіти, спонукати її до формування змісту нових ідей і знань відповідно до потреб сьогодення.

Розвиток освіти багато в чому визначає стан майбутнього суспільства, культури та особистості. Тому Національна доктрина розвитку освіти в Україні наголошує на необхідності забезпечення прискореного, випереджального інноваційного розвитку освіти, створення умов для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя [7]. Важливим у даному напрямі є впровадження у навчально-виховний процес закладів освіти інтерактивних технологій, які сприяють підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців, забезпечують особистісну орієнтацію освіти, оновлення змісту і форм організації навчання, передбачають радикальні зміни у педагогічних методах, організації праці викладачів і студентів, методології сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблеми професійної підготовки майбутніх учителів досліджували І. Бех, О. Дем'янчук, О. Дубасенюк, В. Загвязинський, І. Зязюн, Н. Кічук, Н. Кузьміна, М. Лещенко, А. Маркова, Н. Ничкало, В. Орлов, О. Романовський, О. Семенов, О. Сисоєва, М. Солдатенко, Л. Хомич та ін.

Теоретичні аспекти, пов'язані з визначенням сутності інтерактивних методів, їх класифікації та особливостей використання вивчали І. Абрамова, Т. Добриніна, Г. Коберник, О. Комар, В. Лозова, А. Мартинець, Л. Пироженко, О. Пометун, Г. Селевко, М. Скрипник, А. Смолкін та ін. Питання застосування інтерактивних методів задля посилення ефективності процесу навчання було в центрі уваги Г. Коберник, О. Коберника, О. Комар, Т. Кравченко, М. Крайньої, В. Мельник, О. Пехоти, Л. Півень, Н. Побірченко, Т. Сердюк, Н. Суворова, А. Терещука, Т. Торчинської та ін. Використання інтерактивних технологій навчання у вищих закладах освіти розглянуто у працях В. Беспалько, В. Євдокимова, М. Кларіна, Л. Новікової, А. Панченкова, Т. Ремех, О. Саган, О. Січкарук, О. Стрибної, Н. Суворова, А. Хуторського, І. Якиманської та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його соціального та духовного життя потребують від вищої школи використання у навчальному процесі інтерактивних технологій, які є надзвичайно ефективними у підвищенні якості підготовки майбутніх фахівців, адже “ставлять того, хто шукає знань, в активну позицію їх самостійного освоєння і шукача істини” [9, 225]. Тому в умовах сьогодення спостерігається підвищений інтерес педагогічної громадськості до використання у навчальному процесі закладів освіти інтерактивних технологій і збільшення наукових підходів до розуміння їх сутності, змісту та особливостей застосування, зокрема в умовах вищого навчального закладу.

Інтерактивні технології навчання передбачають активну форму проведення занять, за якої кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Звідси основними його ознаками є наявність спільної мети діяльності й чітко спланованого очікуваного результату; опора на суб'єктний досвід кожної особистості; навчання на основі діалогу; позитивна взаємозалежність студентів, творчість, співпраця у навчанні; досягнення успіху всіма учасниками освітнього процесу для особистого успіху; активність, ініціативність майбутніх фахівців в освітньому процесі; створення комфортних умов навчання, надання студентам відчуття інтелектуальної спроможності; наявність проблемного завдання, обмін знаннями, ідеями, способами діяльності, вироблення та відстоювання або зміна під дією аргументів власної позиції в атмосфері взаємної підтримки й доброзичливості; поєднання індивідуальної, парної, групової і колективної форм роботи [5, 8].

Виявити переваги і переконатися у результативності інтерактивних технологій навчання можна тільки за умови безпосередньої їх реалізації у педагогічній діяльності. Тому сьогодні актуальним способом роботи викладача в аудиторії, педагога в будь-якому освітньому закладі є інтерактивні методи навчання, які передбачають цілеспрямовану міжсуб'єктну взаємодію педагога (викладача) і студентів, спрямованих на розв'язання навчально-виховних завдань фахової підготовки майбутніх педагогів у процесі навчально-пізнавальної діяльності вищого навчального закладу [12, 88]. Вони, базуючись на активній взаємодії учасників навчального процесу, при чому основна вага надається взаємодії слухачів між собою, створюють необхідні умови як для формування життєвої та навчальної компетентностей особистості, так і для розвитку й виховання активних громадян з відповідною системою цінностей.

У навчальному процесі ВНЗ є широкі можливості і необхідність для застосування інтерактивних методів навчання, у процесі чого студенти найбільшою мірою залучаються до навчальної діяльності, формують зворотний зв'язок, вступаючи у діалог з викладачем та іншими членами групи, активно приймають участь у пізнавальному процесі, виконуючи творчі, пошукові, проблемні завдання, що моделюють реальні виробничі ситуації їх майбутньої професійної діяльності. Тому для оптимізації використання інтерактивних методів навчання у вищій школі необхідно враховувати їх цільове призначення на основі виокремлення певних класифікаційних ознак.

Аналіз науково-методичної літератури показав, що існують різні підходи до класифікації інтерактивних методів навчання. Так, М. Скрипник [14], визначаючи концептуальні підходи до спілкування, виокремлює такі групи інтерактивних методів:

- інформаційні, які передбачають використання способів діалогічної взаємодії учасників навчання з метою обміну матеріальними або духовними цінностями;
- пізнавальні, які використовуються для отримання нових знань, їх систематизації, творчого вдосконалення професійних умінь і навичок;
- мотиваційні, за допомогою яких кожен учасник навчального процесу визначає власну позицію у ставленні до способів діяльності групи, окремих учасників, самого себе;

– регулятивні, завдяки яким встановлюються та приймаються певні правила діалогічної взаємодії учасників навчання.

За основу своєї класифікації С. Кашлев [4] взяв провідну функцію інтерактивних методів, яку вони виконують у педагогічній взаємодії:

1. Методи створення сприятливої атмосфери та організації комунікації. Метою використання цієї групи інтеракцій є охоплення спільною роботою усіх учасників навчального процесу, що сприяє їх адаптації до створеної педагогічної ситуації (вправи на встановлення контакту, сприймання і розуміння емоційного стану).

2. Методи організації обміну діяльностями. Метою їх застосування є поєднання індивідуальної і групової спільної роботи учасників педагогічної взаємодії (вправи на вміння слухати, прийом і передачу невербальної інформації, прийняття групового рішення та одержання зворотного особистісного зв'язку).

3. Методи організації мислєдїяльностї. Зазначена група інтеракцій призначена для створення сприятливої атмосфери, мобілізації творчого потенціалу кожного студента, розвиває їх позитивну мотивацію до навчання і стимулює активну мислительну діяльність шляхом виконання студентами різних розумових операцій.

4. Методи організації смислотворчостї. Основним призначенням використання цієї групи інтерактивних методів є створення суб'єктами навчально-пізнавального процесу нового способу педагогічної взаємодії, відображення учасниками інтеракцій власного розуміння змісту явищ, що вивчаються, обмін цими смислами і збагачення свого індивідуального уявлення про ті чи інші явища (вправи на діагностику комунікативної та конфліктологічної компетентності, виконання ролей, підготовку до типових і складних комунікативних ситуацій).

5. Методи організації рефлексивної діяльності. Окреслена група інтерактивних методів спрямовується на самоаналіз і самооцінку учасниками інтеракцій навчальної взаємодії, своєї діяльності та її результатів, дає змогу конкретизувати стан пізнавальної активності студентів і визначити причини та наслідки цього процесу.

Дослідник В. Мельник [6], визначаючи навчальний процес у контексті діалогу як активну взаємодію та спілкування його учасників, виокремлює такі три групи методів:

1) превентивні інтеракції (створення груп, розподіл ролей, консультація, репетиція);

2) імітаційні інтеракції (інсценування, психодрама, соціодрама, ділові та операційні ігри, диспут, “мозковий штурм”, колективне або групове проектування, дебати, метапредметні, міжпредметні, внутрішньо предметні, тематичні обговорення тощо);

3) неімітаційні інтеракції (проблемна лекція, семінар, практикум, круглий стіл, конференція, вправління).

Беручи до уваги виконання комунікативних функцій, О. Голубкова [1] класифікує інтерактивні методи навчання на:

- дискусійні методи (діалог, групова дискусія, розбір і аналіз життєвих ситуацій);

- ігрові методи (дидактичні, творчі, ділові, рольові, організаційно-діяльні, контрігри);

- психологічна група інтерактивних методів (сенситивний і комунікативний тренінг, емпатія).

Дослідниця особливостей використання інтерактивних методів навчання у вищій школі О. Січкарук [13] поділяє їх на дві групи:

а) однією із сторін виступає викладач (лекції із включеними бесідами, дискусіями, проблемні лекції, семінари-обговорення, семінари “питання – відповідь”, дискусії із провокаційними запитаннями, консультації);

б) спілкування відбувається між студентами (бесіди, дискусії, круглі столи, “мозковий штурм”, групове вирішення конкретних ситуацій, ділові, рольові та дидактичні ігри, бізнес-симуляції, проекти, панельні вправи).

Залежно від мети заняття та форм організації навчальної діяльності О. Пометун і Л. Пироженко [11] об’єднали інтерактивні технології навчання в чотири групи:

1. Інтерактивні технології кооперативного навчання (“робота в парах”, “ротаційні (змінювані) трійки”, “два – чотири – всі разом”, “карусель”, “робота в малих групах”, “акваріум”);

2. Інтерактивні технології колективно-групового навчання (“обговорення проблеми в загальному колі”, “мікрофон”, “незакінчені речення”, “мозковий штурм”, “навчаючи – учусь”, “ажурна пилка”, “аналіз ситуації” (case-метод), “вирішення проблем”, “дерево рішень”);

3. Інтерактивні технології ситуативного моделювання (імітаційні ігри, “спрощене судове слухання” (суд prose), “громадські слухання”, розігрування ситуації за ролями);

4. Інтерактивні технології опрацювання дискусійних питань (“метод ПРЕС”, “займи позицію”, “зміни позицію”, “неперервна шкала думок” (“нескінченний ланцюжок”), дискусія, дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, оцінювальна дискусія, дебати).

Як бачимо, у науковій літературі дослідники конкретизують сутність основних методів інтерактивного навчання, обґрунтовують особливості та специфіку їх використання в освітньому процесі, визначають науково-методичні засади впровадження інтерактивних методів навчання у вищій школі. Однозначними є погляди вчених і педагогів-практиків на те, що інтерактивні методи у навчально-виховному процесі можна реалізувати лише за рахунок таких факторів: забезпечення атмосфери позитивної взаємодії суб’єктів навчального процесу, спрямованої на досягнення поставленої мети; творчого підходу до оцінки змісту навчальних програм дисциплін з огляду на можливості розвитку потенціалу майбутніх фахівців; створення позитивно-емоційного сприйняття інформації у процесі навчання; структурування лекційних, практичних і семінарських занять на основі взаєморозуміння викладача і студента; забезпечення умов для самореалізації студентів у навчально-виховному процесі ВНЗ [10, 361].

У сучасній практиці підготовки майбутніх фахівців мають місце різноманітні інтерактивні методи навчання залежно від форми заняття, його мети і завдань. Одними із найбільш поширених методів, які використовуються

у вищих навчальних закладах є тренінги, навчальні дискусії, кейс-метод (case-study), рольові та ділові ігри тощо.

Реалізувати потребу майбутніх фахівців у навчанні, спілкуванні та груповій взаємодії дають змогу тренінги, метою яких є інформування та набуття учасниками практичними вміннями і навичками; опанування новими технологіями; зміна погляду на процес навчання як такий, що може приносити наснагу та задоволення; підвищення здатності учасників до позитивного ставлення до себе та життя [15]. Під час організації навчання основна увага приділяється практичному використанню засвоєного матеріалу, коли в процесі моделювання спеціально заданих ситуацій студенти мають можливість розвинути і закріпити необхідні знання, уміння та навички, змінити своє ставлення до власного досвіду і вживаних у навчальній діяльності тих чи інших підходів до розуміння сутності певних явищ.

Важливим засобом пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, яка передбачає широке публічне обговорення якогось спірного питання є дискусія. Вона сприяє розвитку критичного мислення особистості, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми [11, 54], навчає чути й розуміти співрозмовника, сприяє уточненню своїх переконань, формуванню власного погляду на певну ситуацію чи проблему. Використання даного методу у навчальному процесі передбачає врахування наступних ключових положень: проведення дискусії необхідно починати з постановки конкретного дискусійного питання (тобто такого, яке не має однозначної відповіді й допускає різні варіанти вирішення, зокрема протилежні); усі висловлювання не мають виходити за межі обговорюваної теми; кожне з висловлюваних тверджень повинне супроводжуватись аргументацією; дискусія може завершитися як консенсусом (прийняттям узгодженого рішення), так і збереженням існуючих розбіжностей між її учасниками.

Чільне місце у навчальному процесі вищої школи посідає кейс-метод, що базується на реальних прикладах, узятих із практики, і вимагає від студента пошуку деякого цілеспрямованого рішення у запропонованій йому ситуації [3]. Він є методом активного проблемно-ситуаційного аналізу, що заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань – ситуацій. Безпосередньою метою даного методу виступають спільні зусилля групи студентів проаналізувати ситуацію – case, яка має місце в реальному житті й розробити практичне її вирішення. Цінність кейс-методу полягає у тому, що він є не тільки навчальним, а й має великий виховний потенціал з позиції формування особистісних якостей майбутніх фахівців. У процесі аналізу ситуації поєднується групова та індивідуальна робота студентів, під час якої обговорюється пропозиція кожного, розвиваються навички групової роботи, уміння аналізувати отриману інформацію, виявляти ключові проблеми, вибрати альтернативні шляхи вирішення, правильно оцінювати поставлене завдання, знаходити оптимальний варіант його вирішення і формулювати програму подальших дій.

До інтерактивних методів навчання належать також ігрові методи, які мають великий потенціал у забезпеченні професійного розвитку студентів, дають змогу вдосконалювати діяльність і створювати нові моделі професійної

практики, що відповідає цілям фахової підготовки майбутніх спеціалістів в умовах вищих навчальних закладів. Широко відомі серед інтерактивних методів навчання рольові та ділові ігри, використання яких у навчальному процесі припускає посилення особистісної причетності учасників до всього, що відбувається, сприяє засвоєнню і закріпленню отриманих професійних знань, умінь та навичок, формуванню співробітництва й партнерства.

Високу ефективність в аспекті мотивування та надання простору для практичного застосування професійних знань має рольова гра, яка передбачає максимальне наближення до реальних життєвих ситуацій як у побутовій, так і професійній сфері. Організаційною одиницею рольової гри виступає умовна проблемна ситуація, яка розгортається у процесі заняття як окремий сюжет. В його основу може бути покладена навчальна або реальна професійна проблема, формування якої містить відповідне питання. Для проведення рольової гри необхідний достатній для відтворення сюжету набір ролей, які розподіляються між учасниками заняття. Даний метод навчання у вищій школі розкриває можливості для розв'язання проблем, які не мають однозначного вирішення, що сприяє появі у майбутніх фахівців настанови на пошук оригінальних рішень і способів виходу з різних непередбачуваних ситуацій. При цьому важливо забезпечити свободу вибору завдань і навчальних ролей із урахуванням можливостей та індивідуальних особливостей студентів, активність і нестандартність дій, ситуацію успіху на кожному етапі роботи, що сприяє формуванню навичок професійного спілкування, здатності вислуховувати співбесідника, аргументувати та відстоювати власну думку, розвитку творчої особистості кожного із учасників гри.

Ділова гра як метод навчання передбачає відтворення предметного й соціального змісту майбутньої професійної діяльності фахівця, моделювання відносин, характерних для цієї діяльності, професійних проблем, реальних суперечностей і утруднень, які наявні в типових професійних проблемних ситуаціях [8]. У процесі проведення ділової гри між студентами відбувається наближене до реального життя спілкування, відпрацювання певних умінь і навичок, виявлення особливостей протікання певних розумових процесів та особистісних якостей майбутніх спеціалістів. За допомогою ділових ігор відбувається формування у студентів цілісного бачення професійної діяльності та її динаміки, розвиток проблемно-професійного й соціального досвіду, теоретичного і практичного мислення, що забезпечує реалізацію принципу відповідності професійної підготовки вимогам сучасного суспільства.

Висновки. Отже, сучасні стандарти в галузі освіти передбачають підготовку висококваліфікованих спеціалістів, здатних інтегрувати теоретичні знання і практичні уміння у майбутню професійну діяльність. Звідси основним завданням вищої школи є посилення уваги педагогічної громадськості до використання інтерактивних методів у навчальному процесі, що забезпечує підвищення інтересу студентів до майбутньої професії; глибину вивчення і усвідомлення змісту матеріалу; розвиток комунікативних умінь і навичок та організаційних здібностей; здійснення переходу від зовнішньої мотивації до внутрішньої потреби у знаннях. Вищезазначене диктує необхідність удосконалення професійної майстерності викладача вищого навчального

закладу у напрямі використання у практиці підготовки майбутніх фахівців сучасних інноваційних освітніх технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубкова О. А. Использование активных методов обучения в учебном процессе : учебно-методическое пособие / О. А. Голубкова, И. Ф. Кефели. – СПб., 1998. – 42 с.
2. Дорогунцов С. Освітня сфера в інформаційному суспільстві / С. Дорогунцов, В. Куценко // Вісник Національної академії наук України. – 2002. – № 11. – С. 3-10.
3. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання : словник-глосарій / М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр, Т. Є. Рак. – Львів : СПОЛОМ, 2011. – 136 с.
4. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. – Мн. : Беларусский верасень, 2005. – 196 с.
5. Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта : из опыта внутрифирм. обучения-тренинга и бизнес-консультирования / М. В. Кларин // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 12-18.
6. Мельник В. В. Інтеракція в освітньому процесі : технологія організації / В. В. Мельник // Управління школою. – 2006. – № 13. – С. 15-34.
7. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
8. Пидкасистый П. И. Технология игры в обучении и развитии / П. И. Пидкасистый, Ж. С. Хайдаров. – М. : Роспедагенство, 1996. – 268 с.
9. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2004. – 616 с.
10. Пісоцька Л. С. Використання інтерактивних методів навчання у контексті системного підходу / Л. С. Пісоцька // Педагогічний дискурс : збірник наукових праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 14. – С. 360-363.
11. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
12. Сіроштан О. В. Інтерактивні методи навчання в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників / О. В. Сіроштан // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2012. – № 1. – С. 85-90.
13. Січкарук О. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навчально-методичний посібник / О. І. Січкарук. – К. : Таксон, 2006. – 88 с.
14. Скрипник М. Інтерактивне навчання : основні поняття / М. Скрипник // Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упоряд. Л. Галіцина. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – С. 30-44.
15. Технології навчання дорослих / упоряд. О. Главник, Г. Бевз. – К. : Главник, 2006. – 128 с.

Стаття надійшла 24.04.2015 р.